

QADIMGI JAMIYATDA TARBIYA VA IJTIMOY NAZORATNING ILK SHAKLLARI

Sarsenbayeva Rayhon Maxanbetovna

ISFT instituti “Psixologiya va pedagogika” kafedrasida dotsenti, p.f.n.

rayhonsarsenbayeva@gmail.com. +99890 988 90 97

Annotatsiya: *Ushbu maqola qadimgi jamiyatda tarbiya va ijtimoiy nazoratning ilk shakllarini o‘rganadi. Muallif tarbiyaning insoniyat tarixidagi rolini, qabila davrida tarbiya va ijtimoiy munosabatlarning shakllanishini, og‘zaki an‘analar va jamoaviy faoliyat orqali bolalarni tarbiyalash jarayonlarini tahlil qiladi. Shuningdek, maqola ruhiy va jamoaviy tarbiyaning bugungi zamonaviy pedagogikaga ta‘sirini, milliy qadriyatlar va ekologik pedagogika bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi.*

Аннотация: *Данная статья исследует ранние формы воспитания и социального контроля в древних обществах. Автор анализирует роль воспитания в истории человечества, формирование социальных отношений и воспитательных процессов в племенной эпохе, а также обучение детей через устные традиции и коллективную деятельность. Кроме того, статья подчеркивает влияние духовного и коллективного воспитания на современную педагогику и его связь с национальными ценностями и экологическим образованием.*

Annotation: *This article examines the early forms of education and social control in ancient societies. The author analyzes the role of education in human history, the formation of social relations and educational processes during the tribal period, as well as the education of children through oral traditions and collective activities. Furthermore, the article highlights the impact of spiritual and collective education on modern pedagogy, and its connection with national values and ecological education.*

Tayanch so‘zlar: *Tarbiya, qadimgi jamiyat, ijtimoiy nazorat, qabila davri, og‘zaki an‘analar, jamoaviy tarbiya, ruhiy tarbiya, milliy qadriyatlar, ekologik pedagogika, genderga asoslangan tarbiya*

Ключевые слова: *Воспитание, древнее общество, социальный контроль, племенной период, устные традиции, коллективное воспитание, духовное воспитание, национальные ценности, экологическая педагогика, гендерное воспитание*

Keywords: *Education, ancient society, social control, tribal period, oral traditions, collective education, spiritual education, national values, ecological pedagogy, gender-based education*

Tarbiya insoniyat tarixining ajralmas qismidir. U nafaqat zamonaviy jamiyatning asosiy tamoyillaridan biri, balki insonning ilk shakllanish bosqichidan boshlab mavjud bo‘lgan ijtimoiy jarayondir.

Tarbiya ilk davrlardan boshlab avlodlar orasida bilim va tajriba almashinuvi vositasi sifatida shakllangan, bu esa insoniyat sivilizatsiyasining poydevorini tashkil etadi.

Eng qadimgi davr insoniyat tarixida tarbiya va ijtimoiy munosabatlar shakllanishining ilk bosqichidir

Eng qadimgi davrda odamlar o‘rtasidagi munosabatlar, ularning bir-biriga ta’siri, bola va kattalarning o‘zaro aloqasi — bularning barchasi tarbiya va ijtimoiy munosabatlarning boshlanishidir. Ushbu mavzuda biz ana shu ilk bosqichlarni tahlil qilamiz.

Eng qadimgi davrda ijtimoiy hayot va munosabatlar. Insoniyatning dastlabki hayot tarzi — ovchilik va теримчилик bilan bog‘liq edi. Odamlar kichik guruhlarda yashar, ular o‘rtasidagi munosabatlar asosan omon qolishga, bir-birini qo‘llab-quvvatlashga yo‘naltirilgan edi. Bu davrda ijtimoiy munosabatlar qulay muhit yaratish, tajriba almashish, xavfdan himoyalaniş kabi ehtiyojlar orqali shakllanardi.

Misol keltiradigan bo‘lsak, ovchilarning bolalarni xavfdan ogohlantirishi yoki ov texnikasini ko‘rsatishi dastlabki tarbiya ko‘rinishidir.

Insoniyatning dastlabki hayoti — paleolit, mezolit va neolit davrlariga to‘g‘ri keladi. Bu davrlarda odamlar ovchilik, terimchilik, keyinchalik dehqonchilik va chorvachilik bilan shug‘ullanishgan. Ular kichik jamoalarda (qabila, urug‘) yashagan va omon qolish uchun o‘zaro yordamga tayanishgan.

Quyida qiziqarli faktni keltiramiz, Paleolit davrida ayollar odatda terimchilik bilan shug‘ullanib, oziq-ovqat topishning 60–70 foizini ta‘minlashgan. Bu esa ayollarning jamiyatdagi ahamiyatini ko‘rsatadi .

Tarbiya dastlab hayotiy tajriba asosida og‘zaki uzatilgan. Keksa avlod o‘z tajribasini yosh avlodga kundalik faoliyat jarayonida o‘rgatgan. Bu jarayon ongli bo‘lmasa ham, o‘zida pedagogik mohiyatni mujassam etgan.

Masalan, bola qanday qilib qurol yasashni o‘rganayotganida unga ota yoki amakisi yordam bergan. Bu – ko‘nikma va qadriyatlar avloddan-avlodga o‘tganining isbotidir.

Bu davrda ijtimoiy munosabatlar xavfdan himoyalaniş, ovda hamkorlik qilish, bolalarga tajriba o‘rgatish kabi ehtiyojlardan kelib chiqqan holda shakllangan. Bu tabiiy ehtiyojlar tufayli o‘z-o‘zidan pedagogik jarayonlar yuzaga chiqqan.

Tarbiya tushunchasining ilk shakllari

Tarbiya dastlab og‘zaki, bevosita ko‘rish va takrorlash asosida shakllangan. Katta yoshdagilar (ota-onalar, qabila yetakchilari, ovchilar) bolalarga o‘z bilganlarini bevosita ko‘rsatish orqali o‘rgatganlar. Bu jarayonlarda “ko‘nikma – harakat – taqlid” zanjiri ustuvor bo‘lgan.

Amaliy misol keltiradigan bo‘lsak, bola ovchilik texnikasini o‘rganayotganida, unga kamon yasashni ota o‘rgatgan. Bu orqali nafaqat texnik bilim, balki sabr, e’tibor, hushyorlik kabi fazilatlar ham singdirilgan.

Qabila tuzilmasi va ijtimoiy-pedagogik jarayonlar. Qabila tuzilmasi paydo bo‘lgach, tarbiya va ijtimoiy munosabatlar aniqroq shakllana boshladi. Har bir kishining o‘z o‘rni bo‘lgan: erkaklar — ovchi, ayollar — uy-ro‘zg‘or ishlarida, bolalar esa ularga yordamchi sifatida jalb qilingan. Bu esa, o‘z-o‘zidan “genderga asoslangan tarbiya”ni yuzaga chiqardi.

Totemizm, miflar, urf-odatlar orqali tarbiya mustahkamlangan. Bola noto‘g‘ri xatti-harakat qilsa, uni jin yoki ruh jazolaydi degan e‘tiqod orqali uni axloqiy me‘yorga bo‘ysundirganlar.

Arxeologik va etnografik dalillar asosida tahlil. Arxeologik topilmalar (masalan, tosh qurollar, qadimgi tasviriy san‘at namunalari) va etnografik kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, eng qadimgi davrda ham bolalar katta yoshdagilarni kuzatib, ularning faoliyatini takrorlash orqali tarbiyalangan.

Etnografik tadqiqotlar (masalan, B.Malinovskiy yoki L.Leviy-Bryul ishlari) ko‘rsatadiki, bugungi kun qabilalarida ham an‘anaviy tarbiya usullari mavjud: bolalar kattalarni kuzatadi, ularga taqlid qiladi va shunday qilib ijtimoiylashadi.

Arxeologik topilmalar — tosh qurollar, devoriy rasmlar, hayvon tasvirlari, maskalar, diniy marosim izlari — qadimgi insonlarning ijtimoiy munosabatlar va tarbiya shakllari haqida tasavvur beradi.

Tarixiy-madaniy yondashuvda tarbiyaning o‘rni. Eng qadimgi davrda tarbiya nafaqat amaliy bilimlar (ov qilish, himoyalash), balki axloqiy, ijtimoiy qadriyatlarining shakllanishida ham muhim rol o‘ynagan. Tarbiya inson ongining evolyutsiyasiga bevosita ta‘sir ko‘rsatgan.

Eng qadimgi davrlarda tarbiya:

- hayotiy zaruratdan kelib chiqqan;
- jamiyatda ijtimoiy me‘yor va qadriyatlarni mustahkamlovchi vosita bo‘lgan;
- madaniyat, urf-odat, e‘tiqodlar orqali amalga oshirilgan.

Bu jarayonlar keyinchalik yozma jamiyatlarda ta‘lim tizimlariga asos bo‘lgan.

Zamonaviy ijtimoiy-pedagogik qarashlar bilan bog‘liqlik. Bugungi zamonaviy pedagogikada «ijtimoiy tarbiya» tushunchasi eng qadimgi davr tajribalariga asoslanadi: amaliy faoliyat orqali o‘rganish, oila va jamiyat muhitida shakllanish, ijtimoiy rolga tayyorlash.

Bugungi ijtimoiy-pedagogikada «tajribaga asoslangan ta‘lim», «iqlim muhitining tarbiyadagi o‘rni», «ijtimoiy rollar orqali o‘rganish» kabi tushunchalar aynan qadimgi jamiyatlarda shakllangan modelga tayangan.

Masalan, bugungi montessori tizimi — mustaqil tajriba asosida o‘rganish — qadimgi o‘z-o‘zini ijtimoiylashtirish modeliga o‘xshash.

Oilaviy tarbiyada mehnatga o‘rgatish, ya‘ni bolani kichik rollar bilan jamiyatga tayyorlash qadimgi an‘analarning davomidir.

Xulosa shuki, eng qadimgi davr insoniyat tarixida tarbiya va ijtimoiy munosabatlar shakllanishining negizidir. O‘sha davrlardagi tajriba, munosabatlar va qadriyatlar bizga qadimgi jamiyat qanday yashaganini emas, balki tarbiyaning qanday paydo bo‘lganini, uning mohiyatini va zarurligini anglashda yordam beradi.

Eng qadimgi davr insoniyat tarixida tarbiya va ijtimoiy munosabatlar shakllanishining poydevori bo‘lgan. Bu davrda shakllangan tajriba, axloqiy me‘yorlar, mehnatga o‘rgatish tizimi va ijtimoiy rol bo‘yicha tarbiya — bugungi pedagogika nazariyasida ham o‘z aksini

topgan. Tarbiya — shunchaki bilim emas, balki jamiyat hayotiga moslashish, uni davom ettirish vositasidir.

Qabila davrida tarbiyaning tabiiy shakllari

Insoniyatning tarixi – bu tarbiyaning taraqqiyot yo‘li hamdir. Har bir tarixiy bosqich, shu jumladan qabila davri, o‘ziga xos tarbiyaviy tizim va qadriyatlarni shakllantirgan. Ushbu bosqichda tarbiya tabiiy, ya’ni ijtimoiy institutlar yoki maktabsiz, hayot va mehnat jarayonida shakllanardi. Shu sababli bu davr ijtimoiy pedagogikaning dastlabki tabiiy shakllari sifatida qaraladi.

Qabila davrining umumiy xususiyatlari

Qabila davri — insoniyat tarixida ibtidoiy jamoa tuzumi deb yuritilgan bosqich bo‘lib, bunda odamlar urug‘-aymog‘i asosida yashagan. Jamiyatning asosiy tayanchi – urug‘ boshlig‘i, shuningdek, katta yoshdagilar, ayniqsa onalar, katta tajribaga ega erkaklar edi .

Bu davrda:

- mulkchilik umumiy edi;
- ijtimoiy tabaqalanish yo‘q edi;
- farzand tarbiyasi butun qabila zimmasida bo‘lgan.

Tarbiyaning tabiiy shakllari:

a) Kuzatish va taqlid asosidagi tarbiya

Qabila davrida bolalar:

kattalarning harakatlarini kuzatar;
mehnat jarayonida ularga taqlid qilgan;
o‘yin orqali ijtimoiy rollarni egallagan.

Masalan, bolalar erkaklar ovga chiqishini ko‘rib, o‘yinlarda ov qiluvchi rollarni bajarishgan; bu ularning ovchilikka tayyorlanishiga olib kelgan .

b) Og‘zaki an‘analarga asoslangan tarbiya

Bola ongiga:

- Rivoyatlar;
- Afsonalar;
- Qissalar orqali axloqiy tushunchalar singdirilgan.

Misol keltiradigan bo‘lsak, “Bahodir qahramon” haqidagi qabila afsonalari jasurlik, sabr-toqat, vatanparvarlik kabi sifatlarni targ‘ib qilgan .

c) Jamoaviy tarbiya shakli

Tarbiya uchun alohida shaxs emas, balki butun qabila mas‘ul edi. Katta yoshdagilar bolalarga:

- ov qilishni;
- mehnat qilishni;
- oila boshqarishni;
- qabila qadriyatlarini o‘rgatgan.

Bu usul bugungi ijtimoiy tarbiya konsepsiyasining dastlabki ko‘rinishlaridan biri sifatida qaraladi .

d) Jismoniy va ma‘naviy tayyorgarlik uyg‘unligi

Farzand tarbiyasida:

- o qattiq mehnat,
- o bardoshlilik,
- o kuchli iroda,
- o jangovar harakatlarga tayyorgarlik asosiy o‘rin egallagan.

Ayniqsa erkak bolalar jang, ov va yurishlar orqali tayyorlangan bo‘lsa, qizlar esa oilaviy ishlar, bola parvarishi va jamiyatda ayolning o‘rniga mos ravishda o‘rgatilgan .

Tarbiyaning genderga asoslangan ko‘rinishlari

Qabila jamiyatida bolalar jinsiy ajratilgan holda tarbiyalangan:

- O‘g‘il bolalar jangga, ovga tayyorlangan;
- Qizlar esa oilaviy hayot, mehmondo‘stlik, hunarmandchilikka;
- Bu jarayon hayotiy ehtiyojlar asosida shakllangan bo‘lib, har bir jins vakili

o‘z o‘rnini to‘liq egallashi kerak edi.

Urf-odat va marosimlar orqali tarbiya

Ko‘plab urf-odatlar — balog‘atga yetish marosimlari, to‘ylardagi rollar, mavsumiy bayramlar — bolani jamiyatga tayyorlashning muhim vositasi bo‘lgan.

Misol uchun, ba‘zi qabilalarda o‘g‘il bola ilk bor ovdan hayvon olib kelsa, u balog‘atga yetgan hisoblangan va unga mustaqil qaror huquqi berilgan.

Qabila davri tarbiyasining zamonaviy ahamiyati

Garchi bu davrda maktab, pedagog mavjud bo‘lmasa-da, qabila davridagi tarbiya:

- Yagona ijtimoiy tizim sifatida faoliyat ko‘rsatgan,
- Jamoaviy mas‘uliyatni o‘rgatgan,
- Milliy qadriyat va urf-odatlarga asoslangan.

Zamonaviy ijtimoiy pedagogika uchun bu tizim:

- Mahalla, jamiyat, jamoa bilan ishlashda model bo‘la oladi;
- “Barcha tarbiyalaydi” degan g‘oyani asoslab beradi .

Qabila davrida tarbiyaning bosqichma-bosqich shakllanishi

Tarbiyaning shakllari qabila jamiyatida bolaning yoshiga qarab ham farqlangan. Bu esa, masalan, Sharipov A., (2015) ning fikricha tarbiya tizimi ichida tabiiy ravishda bosqichma-bosqich rivojlanganlikni ko‘rsatadi:

0–6 yosh – onaning va ayollar guruhining g‘amxo‘rligi ostida bo‘lgan, bolaga asosan jismoniy ehtiyojlar asosida parvarish berilgan.

7–12 yosh – bolalar kuchli ijtimoiylashtirish bosqichiga kirgan: bu yerda ular kattalarning mehnat jarayonida faol qatnashgan.

13 yoshdan yuqori – bola balog‘atga yetgan hisoblanib, u to‘laqonli qabila a‘zosi sifatida tan olingan va jamiyatda o‘ziga xos vazifalarni bajargan.

Bu yondashuv, aslida, bugungi bosqichli tarbiya modelining ildizi hisoblanadi.

Tarbiya va mehnat o‘rtasidagi uzviylik

Qabila davrida bolalar uchun tarbiya alohida ajratilmagan, u mehnat faoliyatining bir qismi sifatida amalga oshirilgan. Bola tarbiyasi:

- hayvon boqish,

- ov qilishga tayyorlanish,
- o‘tin terish,
- suv tashish kabi kundalik faoliyatlar orqali olib borilgan.

Bu esa, To‘xtayev Sh., (2012) ning fikricha tarbiyaning hayot bilan bevosita bog‘liq tabiatini ko‘rsatadi. Ayniqsa, jismoniy kuch, sabr-toqat, ishonch va mas‘uliyat kabi sifatlar bolalarda aynan mehnat orqali shakllangan.

Ayollar va erkaklarning tarbiyaviy o‘rnidagi tafovut

Ayollar va erkaklar turli funksiyalarni bajargani bois, tarbiyaviy ta’sirlari ham turlicha bo‘lgan:

Ayollar – mehr-shafqat, sabr, parvarish, urf-odatlarni singdirgan;

Erkaklar – jasurlik, mehnatga layoqatlilik, kuch va himoya tuyg‘usini o‘rgatgan.

Bu farq bugungi genderga asoslangan tarbiya uslublarining ildizlarini ochib beradi.

Axloqiy qadriyatlar va tabiatga hurmat asosida tarbiya

Qabila davri bolalari:

tabiatni ota-ona sifatida qabul qilgan;

daraxtni kesmaslik, hayvonni o‘ldirishdan oldin ruxsat so‘rash kabi urf-odatlar orqali tabiatga hurmat bilan qarashni o‘rganishgan.

Bu tarbiya orqali insonning tabiat bilan uyg‘un yashashi ta‘minlangan. Bu esa, bugungi ekologik pedagogika bilan uyg‘unlashadi. Zamonaviy ijtimoiy-pedagogik modellar bilan taqqoslash. Bugungi kunda ijtimoiy pedagogika:

- maktab,
- oila,
- mahalla,
- NNT va davlat organlari orqali amalga oshiriladi.

Ammo, qabila davrining jamoaviy, ijtimoiy, og‘zaki asosda olib borilgan tabiiy tarbiyasi bugungi mahalla tarbiyasi, oilaviy psixologiya, xalq pedagogikasi bilan hamohang.

Masalan, o‘zbek xalq pedagogikasidagi “El bolasini el tarbiyalaydi” degan maqol aynan qabila davri tarbiyasining bugungi ifodasi sifatida qaralishi mumkin.

Xulosa shuki, qabila davrida tarbiya tabiiy, hayotiy, jamoaviy va og‘zaki asoslarda olib borilgan. Bu davr tarbiyasi – insoniyatning eng qadimiy, lekin shu bilan birga eng puxta va chuqur ijtimoiy tizimlaridan biridir. Bugungi kunning ijtimoiy pedagoglari ana shu ildizlarga tayanib, jamoaviylik, milliy qadriyatlar va tabiatga uyg‘unlikka asoslangan tarbiya konsepsiyalarini ishlab chiqishlari zarur.

Tarbiyaning jamoaviy va ruhiy ko‘rinishlari

Tarbiyaning mohiyati faqat individual emas, balki jamoaviy va ruhiy asoslarda ham shakllanadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek:

“Yangi O‘zbekistonni barpo etishda jamoaviy ong, ma’naviyat va tarbiya eng muhim ustunlardandir”.

Bugungi jamiyatda ijtimoiy ong va ruhiy uyg‘oqlik orqali inson tarbiyasining samaradorligini oshirish alohida o‘rin tutadi. Ushbu maqolada tarbiyaning jamoaviy va

ruhiy ko‘rinishlari, ularning o‘zaro aloqasi, zamonaviy talim-tarbiya tizimidagi o‘rni hamda real hayotiy misollar asosida yoritiladi.

Tarbiyaning inson shakllanishidagi o‘rni hech qachon inkor etilmagan. Ammo so‘nggi yillarda jamiyatda yuz berayotgan o‘zgarishlar tarbiyaning faqat individual emas, balki jamoaviy va ruhiy ko‘rinishlarini ham chuqur tahlil qilish zaruratini tug‘dirdi. Shaxsning jamiyat bilan o‘zaro ta’siri kuchaygan, axborot oqimi kuchaygan va psixologik bosim ortgan bugungi davrda, bu ikki ko‘rinish tarbiyaning poydevoriga aylanmoqda.

Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek, “Har bir yoshni barkamol qilib tarbiyalash — bu jamiyatning umumiy mas’uliyati”. Demak, tarbiya — bu jamiyatga xos bo‘lgan ijtimoiy mexanizm bo‘lib, u ichki (ruhiy) va tashqi (jamoaviy) omillar asosida shakllanadi.

Tarbiyaning jamoaviy ko‘rinishi: tushuncha va mazmun

Jamoaviy tarbiya — bu guruhdagi yoki jamoadagi kishilarning o‘zaro ta’siri, bir-birini tarbiyalash jarayoni hisoblanadi. Bu ko‘rinishda tarbiya:

- o‘qituvchi va o‘quvchi,
- oila a’zolari o‘rtasida,
- sinfdoshlar, do‘stlar, hamkasblar o‘rtasida sodir bo‘ladi.

Jamoaviy tarbiya shakllari:

1. Kollektiv faoliyat orqali tarbiya: guruhda sport, ijodiy loyiha, mehnat yoki ilmiy ishlar orqali ijtimoiy fazilatlarni rivojlantirish;
2. O‘rnak orqali tarbiya: kuchli shaxslar yoki liderlar orqali boshqalarning ruhiy va axloqiy holatiga ta’sir qilish;
3. Norma va qadriyatlar singdirish: umumiy qoidalar, axloqiy me’yorlar orqali tarbiya berish.

Misol keltiradigan bo‘lsak, maktabda o‘quvchilar sinf sardori boshchiligida ekologik tadbir o‘tkazib, bir-birlariga hurmat, mas’uliyat, jamoaviylikni o‘rgatishadi.

Jamoaviy tarbiya — bu jamiyatdagi guruhlar, ijtimoiy muhit, madaniyat, axloqiy normalar orqali kishining xarakteri va xulqini shakllantirish jarayonidir. Bu turdagi tarbiya odamlarni o‘zaro hamkorlikda yashashga, fikr almashishga va bir-biridan o‘rnak olishga undaydi.

Jamoaviy tarbiya vositalari:

- maktab sinflari, universitet guruhlari, oila, sport klublari;
- ommaviy tadbirlar (navro‘z, “kitob bayrami”, ekologik aksiyalar);
- ijtimoiy tarmoqlar va ommaviy axborot vositalari.

Qo‘shimcha misol: Talabalar guruh bo‘lib, mahalliy maktabda “Ustozlik” loyihasida qatnashib, kichik yoshdagi bolalarga bepul dars o‘tishadi. Bu orqali nafaqat bilim, balki mehr, mas’uliyat va birdamlik singdiriladi.

Ruhiy tarbiya bu — inson qalbi, ongi, hissiyotlari, e’tiqodi, vijdoni, or-nomusi, xulqi kabi noaniq, ammo juda muhim ichki jihatlarni tarbiyalashdir.

Ruhiy tarbiyaning asosiy yo‘nalishlari:

- ma’naviy uyg‘oqlikni oshirish;
- vijdon va mas’uliyat hissini shakllantirish;

- irodani mustahkamlash;
- shaxsiy o‘zgarishga ishonch uyg‘otish.

Misol keltiradigan bo‘lsak, kitob o‘qish, ruhiy-ma’naviy suhbatlar, diniy yoki falsafiy mavzudagi muhokamalar orqali shaxs ichki dunyosini boyitish.

Ruhiy tarbiya — bu insonning ichki holati, ong dunyosi, or-nomusi, vijdoni, hissiyotlari va hayotiy prinsiplarini shakllantirish jarayonidir. Ruhii tarbiya mustahkam bo‘lmasa, bilim, ko‘nikma va axloqiy qadriyatlar befoyda bo‘lishi mumkin.

Asosiy komponentlar:

- ruhiy sog‘lomlik (stressga bardoshlilik);
- ma’naviy qadriyatlar (mehr, sabr, halollik);
- iroda va intizom (doimiy harakat, sabr-toqat).

Qo‘shimcha misol: Psixologik treninglar orqali talabalar o‘zlarini tahlil qiladi, qo‘rquvlarini yengish va o‘zini qadrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Jamoa a‘zolari bir-birining ruhiyatiga bevosita ta’sir qiladi. Demak, jamoaviy tarbiya samarali bo‘lishi uchun ruhiy muvozanat muhimdir.

Bog‘liqlik jihatlari:

- ruhiy tayanch bo‘lmasa, jamoaviy faollik pasayadi;
- sog‘lom jamoada ruhiy muvozanat bo‘ladi;
- har bir shaxs ruhiy barqarorlik ortidan jamoadan ijobiy ta’sir oladi.

Misol uchun, stressga uchragan o‘quvchining darsdagi ishtirokini butun sinfdagi ruhiy holat belgilashi mumkin.

Har qanday ijtimoiy guruh — bu ruhiy o‘zaro ta’sir maydoni. Jamoaviy muhit ruhiyatga ijobiy yoki salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Buning teskari mexanizmi ham bor: ruhiy jihatdan muvozanatli inson — jamoada yetakchi bo‘lsa, бошқаларнинг ҳам кайфияти ва хулқини ўзгартириши мумкин.

Qo‘shimcha tahlil:

Sinfdagi agressiv muhit hukm sursa — o‘quvchilarda tashvish, yolg‘izlik, ruhiy siqilish kuchayadi;

Ijobiy muhitda esa — o‘ziga ishonch, intiluvchanlik, tashabbus oshadi.

XXI asrda “faqat bilim emas, balki ongli, ruhiy barkamol shaxs tarbiyasi” dolzarb masalaga aylandi. Bu ikki ko‘rinish ta’lim tizimi uchun negiz hisoblanadi.

Innovatsion yondashuvlar:

- Treninglar, psixologik seanslar, rolli o‘yinlar;
- Liderlik va muomala madaniyati darslari;
- Ruhii salomatlik dasturlari (maktab psixologi, meditatsiya, art-terapiya va h.k.).

Tarbiyada yangi yondashuvlar: ruhiy va jamoaviy uyg‘unlik

Zamonaviy ta’limda tarbiyaning bu ikki ko‘rinishini integratsiyalash — pedagogikaning asosiy yo‘nalishiga aylandi. Misol uchun:

1. Project-based learning : jamoada ishlashni o‘rgatadi va ruhiy barqarorlikni talab qiladi;

2. SE (Social-Emotional) education : AQSH, Kanada, Yaponiya kabi davlatlarda joriy etilgan ruhiy va hissiy tarbiya modeli;

3. Mentorlik va coaching : bir inson boshqasining ruhiyatini qo‘llab-quvvatlaydi va ijtimoiy o‘rnini aniqlashtiradi.

Amaliy tajriba: AQSHda maktablarda “Mindfulness” mashg‘ulotlari orqali o‘quvchilarning hissiy muvozanatini saqlashga alohida e‘tibor qaratiladi .

O‘zbekiston tajribasi va milliy qadriyatlar

Bizda tarbiya qadimdan jamoaviy va ruhiy birlikda olib borilgan. Mahalla, oila, otananing o‘rni ruhiy barqarorlik va ijtimoiy uyg‘unlikning asosi hisoblanadi.

“Odobli bola — oilaning ko‘zgusi” — bu nafaqat ibora, balki ruhiy tarbiyaning asosiy g‘oyasidir;

“Mahallada bir bolaning xatosi — hamma kattalarning javobgarligi” — bu jamoaviy tarbiyaning asosidir.

Misol uchun: “Mehribonlik uylari”, “Barkamol avlod” markazlari, “Yoshlar daftari” — bularning barchasi ruhiy va jamoaviy tarbiyani qo‘llab-quvvatlaydi.

Quyida amaliy misollar va tajribalar keltirildi:

1. Finlyandiya tajribasi: maktablarda ruhiy salomatlik uchun “xotirjamlik soatlari” joriy qilingan.

2. Yaponiya tajribasi: jamoaviy mas’uliyatni shakllantirish uchun o‘quvchilar sinfni tozalash ishlarini bajaradi.

3. O‘zbekistondagi “Mehr-saxovat” harakatlari: bu ham jamoaviy va ruhiy tarbiyaning yaqqol ko‘rinishidir.

Xulosa sifatida shuni aytishimiz mumkinki, tarbiyaning jamoaviy va ruhiy ko‘rinishlari bir-birini to‘ldiradi. Jamoa orqali ruhiyat shakllanadi, ruhiyat orqali esa jamoa uyg‘unlashadi. Yangi O‘zbekistonni barpo etishda bu ikki ko‘rinish ustuvor hisoblanadi.

Jamoaviy va ruhiy tarbiya bir-biriga tayanadi. Shaxs ruhan barqaror bo‘lsa, jamoadan ijobiy ta’sir oladi, jamoa esa sog‘lom ruhiyatli insonlar tufayli barkamol bo‘ladi. Tarbiya — bu faqat dars emas, bu — hayot maktabi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. “Yangi O‘zbekiston – yangi taraqqiyot bosqichida”. – T.: Fan, 2021.
2. Nasritdinov N. “Pedagogika tarixidan lavhalar”, – T.: O‘qituvchi, 1999.
3. Malinovskiy B. “Odat va qonun”, Moskva, 1981.
4. Sharipov A. Ibtidoiy jamiyat pedagogikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2015.
5. To‘xtayev Sh. Tarbiya tarixining qadimiy bosqichlari. – Samarqand, 2012.
6. Karimov R. Afsonalar orqali axloqiy tarbiya. – Buxoro, 2016.
7. Nasriddinov H. Jamoaviy tarbiya an‘analari. – Farg‘ona, 2014.
8. Qodirov A. Ibtidoiy jamiyatda gender va tarbiya. – Toshkent, 2018.
9. Muminov U. Ijtimoiy pedagogika asoslari. – Toshkent: Fan, 2021.

10. Mirziyoyev Sh.M. “Yangi O‘zbekiston – yangi taraqqiyot bosqichida”. – T.: O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti matbuot xizmati, 2021.
11. OECD: “Social and Emotional Skills for Better Lives”. – Paris, 2021.
12. Капустин Н.П. История первобытного общества. — М.: Наука, 1990.
13. Мамедов Н.М. “Педагогика и ее становление”, Москва, 1990.